

**«П'ЯНЕ ДЕРЕВО»: ІЛЮСТРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ПЕРІОДИКИ
ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З АЛКОГОЛІЗМОМ У 1920-х РОКАХ**

Ірина Адамська

***"Drunk tree": illustrations published by medical periodicals of the Ukrainian SSR as an
instrument to overcome alcoholism in the 1920s***

Iryna Adamska

Alcoholism remained one of the most urgent problems of the Ukrainian SSR in the 1920s. In the article, the author analyses activities of the Bolsheviks aimed to solve these social problems with the help of illustrative materials of medical periodicals. The author found that after the abolition of the "dry law" the Soviet authorities intensified their agitation and propaganda activities, in which doctors were actively involved. Anti-alcohol topics were reflected in a number of illustrations and articles of the popular science magazine "Put' k zdorov'yu" (The Way to Health). In order to counteract the spread of alcoholism, the published illustrations and texts showed a negative influence of alcohol on the body, they exposed existing myths about its positive effects on humans, emphasized the role of drunkenness in the spread of tuberculosis and sexually transmitted diseases, and demonstrated the negative impact of the latter on children. They also illustrated various types of deviant behavior of people under the influence of alcohol intoxication, as the fate of children of alcoholics, in particular child prostitution, and further - prostitution in general, disorderly conduct and criminality. A special attention was paid to family and financial problems caused by drunkenness, etc. The author finds that on pages of the magazine not only a negative image of the alcohol-addicted people was created, but also ways to overcome this "social disease" were offered. In particular, one promoted activities of the workers' clubs, summer clubs in the gardens, reading-rooms, cinema, theaters, and teahouse; calls for a healthy lifestyle, physical education were made. At the same time, the Soviet government used the anti-alcohol campaign to achieve other political goals, in particular discreditation of the tsarist government, and the pre-revolutionary order at all, and dissemination of the negative image of the "NEP-men", within the framework of the anti-religious campaign.

Key words: anti-alcohol campaign, Soviet power, Ukrainian SSR, 1920s, journal graphics, medical periodicals.

В роки існування радянської влади окремим напрямком державної та партійної політики стала агітація і пропаганда. За їх допомогою не тільки ширили комуністичну ідеологію, але й вирішували поточні суспільно-політичні та соціально-економічні проблеми. Агітаційно-пропагандистські засоби використовувалися більшовиками для досягнення власних цілей як під час громадянської війни, так і після неї. Плакати, листівки, радіо, кіно – все слугувало популяризації більшовицької політики, просуванню та закріпленню в свідомості населення визначених радянською владою ідей. Надзвичайно важливе значення в проведенні агітаційної роботи надавалося періодичним виданням. У газетах та журналах знаходили відображення нагальні проблеми з найрізноманітніших сфер. Так, однією з найбільш соціальних проблем 1920-х років залишалося пияцтво. Для боротьби з ним радянська влада



Мал. 1.

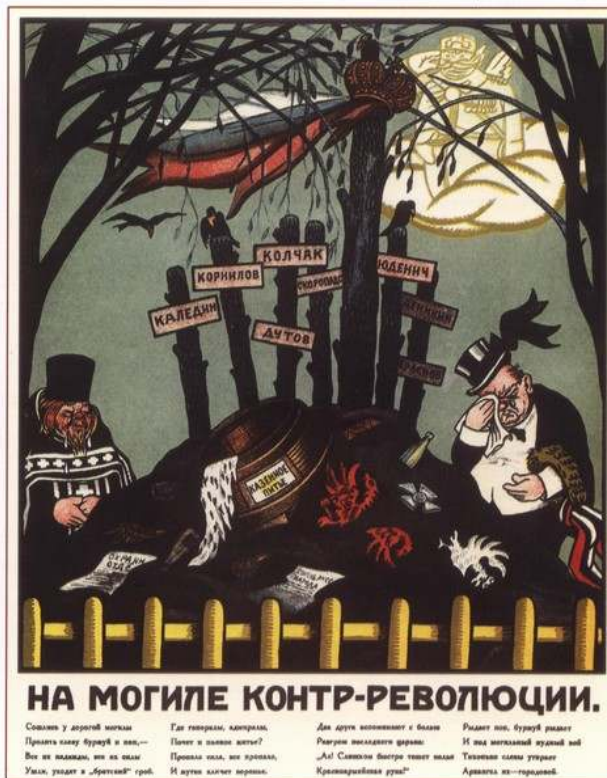
почала залучати медицину, в тому числі й медичну періодику. Науково-популярні медичні журнали стали засобом не тільки поширення медичних знань, а й агітаційним майданчиком антиалкогольної кампанії. Яку ж саме роль відігравала медична періодика у боротьбі з алкоголізмом в УСРР, а зокрема розміщений на сторінках журналу «Шлях до здоров'я» ілюстративний матеріал? До яких тем і образів зверталася радянська влада для протидії ширенню пияцтва? Яким чином послуговувалися антиалкогольною кампанією для досягнення інших суспільно-політичних цілей, як наприклад зменшення авторитету церкви?

Поставлені запитання варто розглянути з використанням підходів історичної імагології. Наразі все ще розширюється та уточнюється предмет її досліджень. Зокрема, вивчення уявлень, а також їх еволюцію, про інші країни чи етноси, які склалися в суспільній свідомості певного народу/на певній території, доповнилося дослідженням образів мікроспільнот, образів влади (потестарна імагологія) тощо (Посохов 2014, с.

115-131; Бойцов 2010, с. 5-31). Тобто аналіз образів «чужих», «інших» чи «своїх» вийшов поза етнічні та національні межі і почав здійснюватися також в соціокультурному контексті. У нашому випадку необхідно звернути увагу на формування радянською владою образу людей, схильних до зловживання алкоголем, та використання цього образу в своїх цілях.

Дослідники, як представники радянської історіографії, так і сучасні автори, розкривали низку питань функціонування радянської системи агітації та пропаганди як однієї зі сфер державної політики. При цьому звертали увагу на такі аспекти діяльності більшовиків, найчастіше в Росії, як залучення за допомогою засобів агітації та пропаганди різних категорій населення до радянського державного будівництва, досягнення поставлених соціокультурних чи політичних цілей (Катков 1977; Шалаєва 2012, с. 209-214 та ін.). Низка робіт присвячена дослідженню радянського агітмасового мистецтва (Толстой 2002), його особливостей, місця та ролі в культурному розвитку (Плаггенборг 2000; Бархатова 2005). Окремим напрямком досліджень стала візуальна історія, яка між іншим вивчає візуальні образи як соціальну та культурну практику, що конструює дійсність. В тому числі, аналізуються образи, які формувалися за допомогою агітаційних матеріалів, як наприклад плакатів, чи інших творів образотворчого мистецтва (Нарский 2008). В окремих працях висвітлювалося проведення антиалкогольних кампаній у Російській імперії та СРСР (Курукин, Никулина 2005, 382 с.). Проте, не дивлячись на досить широку історіографію, поставлені нами питання так і залишаються без відповіді.

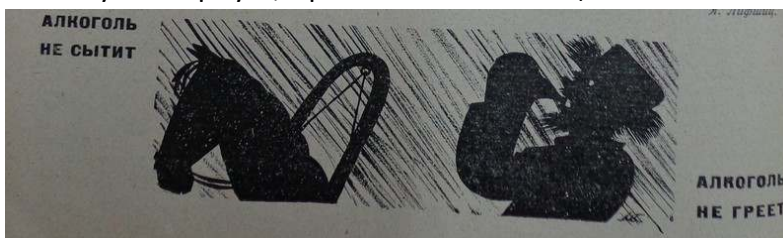
Про необхідність ефективної антиалкогольної діяльності уряду, зокрема введення «сухого закону», говорили ще в Російській імперії. Проблеми, пов'язані з джерелами наповнення державного бюджету, довго стояли на заваді, викликаючи значні дискусії в Державній Думі та в оточенні імператора (Аксенов 2011, с. 126-139). Проте 22 серпня 1914 р.



Мал. 2.

р.) (ЗУ УСРР 1922, 14, с. 231), а з січня 1923 р. - Управління Державної Спиртової Монополії та об'єднаних спиртних заводів на Україні (скорочена назва – «Укрдержспирт») (ЗУ УСРР 1923, 4, с. 119-131). Під його керівництвом знаходилося 50 спиртних заводів УСРР, разом із радгоспами, які до них належали, та підсобними заводами. Саме ця установа мала державну монополію на продаж спирту і спиртних продуктів. Проте їх розповсюдження дозволялося виключно для технічних, хімічних, медико-санітарних, шкільних і наукових потреб.

Цілковитої заборони вироблення та продажу алкогольних напоїв не було. Ще з вересня 1921 р. дозволялася торгівля «виноградними, плодово-ягідними та ізюмними винами», з січня 1923 р. – настоянками і наливками міцністю до 20% (ЗУ УСРР 1923, 7, с. 240). Із дозволом у 1925 р. продажу горілчаних виробів 40% міцності остаточно завершилась дія «сухого закону» (Курукин, Никулина 2005, с. 246). Отож, неконтрольоване виробництво самогону, яке не давало можливості зменшити рівень пияцтва, та потреба в додаткових коштах змусила радянську владу повернути дозвіл на продаж алкоголю. Акциз на спиртні напої зростав. Так, тільки у 1923 р. у 2,5 рази збільшили акциз на коньяк та горілчані вироби, які надавалися у



Мал. 3.

Микола II таки зборонив продаж спирту, горілки, горілчаних виробів, вина міцністю вище 16% та пива міцністю більше 3,7% на період до закінчення війни (Пашков 2010, с. 80-93). Прихід до влади більшовиків не змінив ситуації. Радянський уряд продовжив заборону продажу спиртних напоїв, введену на початку війни.

У першій половині 1920-х років на території УСРР все ще діяв «сухий закон». Забороняючи торгівлю спиртними напоями, радянська влада намагалася посприяти скороченню споживання алкоголю та зменшенню девіантної поведінки серед населення. Злочинність зростала через пияцтво, зниження рівня життя, безробіття, руйнування існуючих духовних цінностей, культ сили тощо.

Контроль за виготовленням та розповсюдженням спиртних напоїв здійснював «Спиртотрест України» (об'єднання державних спиртових заводів, створене у 1922

розрахунку Народному комісаріату охорони здоров'я УСРР для лікувальних цілей (ЗУ УСРР 1923, 1, с. 25; ЗУ УСРР 1923, 8, с. 265).

Виключне право виробництва спиртних напоїв мали державні заводи, підпорядковані

Укрдержспирту. За незаконне виготовлення, зберігання та збут алкоголю передбачалися штрафні санкції. При чому, задля збільшення ініціативи співробітників міліції та для сприяння співпраці із ними населення, 50% штрафних сум йшло на преміювання міліціонерів та 25% на

винагородили особам, які надавали допомогу при виявленні незаконної діяльності (ЗУ УСРР 1923, 4, с. 138).

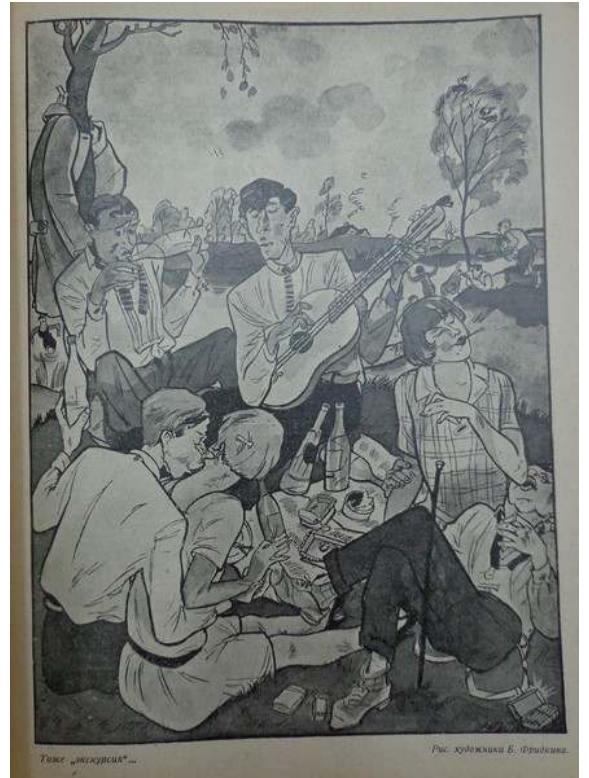
Боротьба з алкоголізмом як у Російській імперії, так і в радянські часи, здійснювалася двома основними методами. Перший – адміністративний, який передбачав штрафи і арешти. Другий – культурно-освітній. Ще діячі земств започаткували проведення безкоштовних лекцій про тверезість, влаштовували концерти та відкривали клуби (Аксенов 2011, с. 136).

Більшовики також активно використовували другий метод протидії алкоголізму, залучаючи до своєї діяльності агітаційно-пропагандистські засоби. У період боротьби за владу, спиртні напої на плакатах ставали символом контрреволюції, ще одним «ворогом» радянської влади, а ширше – робітника, селянина, червоноармійця. На одному з плакатів 1919 р. спирт в лівій руці О.В.Колчака представлений як засіб стимулювання прихильників білого руху до дій. Задля виказання злих намірів білогвардійців та створення, відповідно, негативних асоціацій у населення, в правій руці він тримає прапор із гаслом «Розстріляти кожного десятого робітника та селянина». На іншому плакаті з 1920 р. алкоголь, що розливається на «могілі контрреволюції» (при чому композиційно велика бочка з «казеним питвом» знаходиться в центрі та біля підніжжя христів), представлений як один із головних елементів колишнього життя «ворогів народу», як те, що сприяло їх послабленню і програшу. Це простежується і в підписі до плакату: «...Де генерали, адмірالي, пошана і п'яне життя? Пропала сила, все пропало, і страшно кличе вороння...» (див. мал. 1 та мал. 2).

Зі скасуванням «сухого закону», потреба саме такого виду протидії ширенню пияцтва



Мал. 5.



Мал. 4.

значно зростає. Алкоголізм зарахували, на рівні з туберкульозом та венеричними захворюваннями, до «соціальних хвороб». Відповідно, боротьбу з ним мали вести вже не стільки органи влади, скільки медики. На сторінках ілюстрованого науково-популярного медичного журналу «Шлях до здоров'я», який почав видавати Народний комісаріат охорони здоров'я УСРР у жовтні 1925 р., часто розміщували матеріали про алкоголізм. Відділ санітарної освіти НКОЗ намагався в доступному вигляді поширювати серед населення загальну



Мал. 6.

інформацію про гігієну, санітарію та радянську систему охорони здоров'я в цілому. В переліку основних цілей видання, які редакція визначила вже у першому номері, фігурувала й боротьба з пияцтвом (ANON. 1925, с. 1-2).

Окрім продажу в кіосках та магазинах, радянська влада сприяла розповсюдженню журналу по бібліотеках, хатах-читальнях, клубах, і навіть по школах та лікарських дільницях. Початково, у 1925 р., наклад журналу складав 3-4 тис. примірників. Але вже у 1926 р. він збільшився до 5,5 тис. примірників. У 1927 р. журнал друкувався

накладом від 7,5 тис. до 12 тис. екземплярів, у 1928 р. – по 7 тис. Починаючи з 1929 р. журнал почав виходити 2 рази на місяць та мав спеціальний додаток «За тверезість», який був органом Всеукраїнського антиалкогольного товариства. Наклад при цьому збільшився до 12 тис. примірників¹.

Ілюстративний матеріал антиалкогольної тематики, розміщений на сторінках журналу, створювався низкою художників, серед яких можемо виділити В. Арндта, Г. Бондаренка, С. Долохова, Л. Каплана, В. Нерубенка, А. Фіногенова, Б. Фрідкіна². Деякі з них, як от Григорій Антонович Бондаренко (1892-1969), Лев Борисович Каплан (1899-1972) чи Борис Маркович Фрідкін (1901-1977) були відомими художниками-сатириками (Андрейканіч 2012, с. 52, 105). Окрім цього, Г.Бондаренко оформлював видання дитячої і класичної літератури. Популярними були політичні і кіноплакати Л. Каплана, а також створені за його участі «Вікна УкРОСТА» та за участі Б. Фрідкіна «Окна ЮгРОСТА». Згадані художники брали участь в оформленні низки популярних журналів 1920-1930-х років, таких як «Крокодил», «Червоний перець», «Універсальний журнал». Окрім ілюстрацій на сторінках журналу, особливо з кінця 1920-х років, розміщували фотографії, в тому числі й антиалкогольного спрямування. Такі фото, зокрема, робив Є. Бризгалін (Брызгалін 1929).



Мал. 7.

Ілюстрації журналу «Шлях до здоров'я» мали соціально-виховне призначення. За їх допомогою намагалися привернути більшу увагу до певних проблем та наглядно показати читачеві зміст статей, роз'яснити його. Художники мали за завдання пояснити текст в цілому, охарактеризувати за допомогою зображувальних засобів окремих осіб, конкретизувати деякі образи. Антиалкогольних ілюстрацій було досить багато. Впродовж п'яти років на сторінках журналу їх надрукували більше 100³. Тематично серед них можна виділити декілька груп.

¹ Проаналізовано автором за виданням «Путь к здоровью» за 1925-1929 роки.

² Визначено автором за виданням «Путь к здоровью» за 1925-1929 роки.

³ Підраховано автором за матеріалами журналу «Путь к здоровью» (1925-1929).



Мал. 8.

детально аналізували зв'язок між пияцтвом та психічними захворюваннями, надавали приклади проявів різних видів хвороб (Жданов 1927, с. 13-14). До цього додавали фотографії психічних хворих осіб (колишніх алкоголіків).

У текстах викривали існуючі міфи щодо позитивної дії алкоголю на людину, зокрема таких як покращення апетиту, розігрівання організму, зняття стресу, щодо нешкідливості вживання малих доз або пиття пива (Лифшиц 1926, с. 14; Я.Б. 1925, с. 12-13). Поряд з аналітичним матеріалом публікували й ілюстративний, який образно розкривав наведені авторами приклади. Так, зображення візника, який працює під холодним дощем і гріється горілкою, подавали разом із гаслами «Алкоголь не насичує» та «Алкоголь не гріє» (див. мал. 3) (Лифшиц 1926, с. 14).

Неодноразово підкреслювали роль пияцтва у поширенні інших «соціальних хвороб» – туберкульозу і венеричних захворювань (Гартман 1927, с. 11-12; Лифшиц 1925, с. 6). При цьому за рахунок ілюстрацій акцентували увагу на ролі пивних у розповсюдженні туберкульозу, поширенні венеричних захворювань та випадкових сексуальних зв'язків, які відбувалися під впливом алкоголю.

В одному з текстів, між іншим, пояснювали як алкоголь пригнічує свідомість і активізує інстинкти (Яковенко 1926, с. 10). Появі статті передувала ілюстрація, надрукована номером раніше, яка демонструвала один із найбільш типових прикладів поведінки міської молоді на літніх вихідних – відпочинок на природі з алкоголем (див. мал. 4) (Фридкин 1926, с. 21). Зображення веселого проведення часу було поєднано з демонстрацією розпущеності, яка – як потім пояснювалося, і призводила до поширення хвороб.



Мал. 10.

До першої групи зображень, які розміщували на сторінках журналу, відносяться такі, що показували негативний вплив алкоголю на організм людини. Публікували статті, в яких описували зміни, що відбуваються у шлунку, серці, нирках, печінці, мозку (Я.Б. 1925, с. 12-13), доповнюючи матеріал ілюстраціями здорових і змінених органів. Автори



Мал. 9.

Додатковим аргументом проти споживання алкоголю слугувала інформація про його вплив на нащадків. Звертали увагу на прямий фізіологічний вплив, як дитяча смертність чи вроджені хвороби (Плотичер



Мал. 11.

сексуальні послуги за мізерну плату або навіть за їжу. Показували зміну свідомості цих дітей, ширення серед них венеричних захворювань. В комплексі з ілюстраціями про пияцтво, в читачів формувалося уявлення про тісний зв'язок двох явищ.

Долі жінок, які ставали проститутками, згадували лише контекстно. Натомість описували та змальовували те, як вони використовували стан сп'яніння чоловіків, заманюючи їх до скористання сексуальними послугами (див. мал. 9-10) (Венгеров 1925, с. 28-31; Яков 1926, с. 6). Хоча засуджуючий тон міг поєднуватися зі зазначенням їх важкого становища (див. мал. 11) (Яков 1926, с. 7) і окресленням можливого шляху до виправлення. Негативно оцінюючи дії чоловіків, вказували, що попит народжує пропозицію. Часто підкреслювали при цьому вплив алкогольного сп'яніння на їх поведінку (див. мал. 12) (Глезер 1926, с. 15).

Не оминули в журналі й тему впливу алкоголю на зріст хуліганства та злочинності. Цьому питанню присвячені були статті, оповідання та вірші. Подавалася навіть статистика, що показувала скільки бійок та інших хуліганств в які дні відбувалося. В результаті такого аналізу, авторами зроблено висновок, що



Мал. 13.

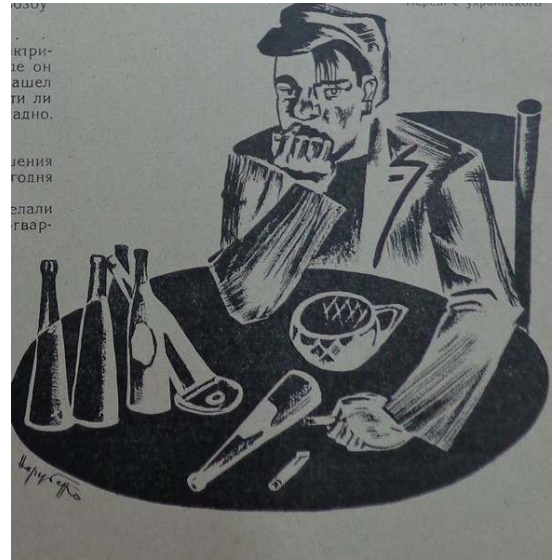
найбільше їх відбувалося по неділях та понеділках, а також в релігійні свята та післясвяткові дні. При цьому вказували, що причиною цього є активне споживання алкоголю (Игнатюк 1926, с. 17-18). Подібну аналітику доповнювали зображенням результатів такої поведінки (див. мал. 13). «П'яниця і хуліган – два рідних брати» - таке гасло просували автори в текстах й ілюстраціях (див. мал. 14-16) (Загорельский 1926, с. 26-27; Зиан 1927, с. 19).



Мал. 12.



Мал. 14.



Мал. 15.

Серед різних соціальних проблем, викликаних пияцтвом, в журналі аналізували як алкоголізм впливає на збільшення сімейних проблеми. При цьому намагалися показати різницю між до- та післяреволюційною країною. Однак таке питання як сімейні негаразди, викликані пияцтвом чоловіка, все ж описували майже однаково. Для ілюстрування використовували як реалістичні, так і карикатурні малюнки (див. мал. 17 - 18) (Лифшиц 1925, с. 16; Габинов 1926, с. 20). Сімейні негаразди пояснювали втратою гідності людиною (див. мал. 19) (Глезер 1926, с. 15), агресивністю по відношенню до рідних, але головним чином витрачанням коштів сімейного бюджету на алкоголь.

Ілюстрували також зниження продуктивності праці людей, що вживають алкоголь (див. мал. 20) (Габинов 1926, с. 20). В журналі наводилися такі результати алкогольного сп'яніння як смертельні випадки на виробництві, втрату праці через регулярні прогули, неможливість знайти нову роботу, що в результаті призводило людину до злиднів (Загорельский 1927, с. 22-23; Железный 1928, с. 9-10).

Пропагували у статтях і художніх оповіданнях, доповнених низкою ілюстрацій, альтернативу пияцтву: робітничі клуби, літні клуби-сади, хати-читальні, кіно, театри, а замість пивних – чайні (Несмелов 1928, с. 6-7). Говорили про згадані заклади не тільки з порадою їх відвідувати. Важливим елементом виховання радянська влада вважала творчу самодіяльність населення. Прикладом її пропагування може слугувати оповідання "Клуб і пивна" (Венгеров 1925, с. 28-31). Протиставлення двох закладів, а також свідомого, порядного громадянина та людини яка "зійшла з правильного шляху" відбувалося як у тексті, так і в ілюстраціях.

Як альтернативу пияцтву, пропагувалося ведення здорового способу життя. Його, між іншим, популяризували за допомогою ілюстрацій типу плакату-порівняння «День відпочинку і «День відпочинку», опублікованого на сторінках журналу в 1927 р. (див. мал. 21) (ANON., 1927, с. 25). На плакаті, окрім традиційних



Мал. 16.



Мал. 17.

(див. мал. 23) (Лифшиц 1925, с. 14). Враховуючи складне становище в країні, особливо на селі – нестачу коштів на відбудову й розширення соціальної інфраструктури, на поліпшення селянських господарств – передбачався позитивний вплив узагальнюючих даних про можливість іншого використання витрачених на самогоноваріння коштів. Подібні ілюстрації були плакатного типу.

Символічним зображенням значної частини аргументів, які висували під час антиалкогольної кампанії в другій половині 1920-х років, стала карикатура Л.Каплана «П'яне дерево та його плоди» (див. мал. 24), якою оформили перший номер журналу у 1926 р. На зображенні корень у вигляді пляшок із алкоголем давав такі плоди як хворобу (при цьому окремо виділено було божевілля та сліпоту), смерть, самогубство, злочинство, бійку, вбивство, в'язницю, сімейний розлад, безробіття та злидні.

Тему алкоголізму використовували і для пропагандистських ідеологічних цілей. Типовим сюжетом для статей антиалкогольної проблематики було порівняння стану речей при радянській владі з ситуацією за часів Російської імперії. Однією з головних причин поширення алкоголізму в країні визначалося навмисне використання спирту «панівним класом» для того, щоб «пригнітити свідомість експлуатованих мас та послабити їх взаємну суспільну спайку» (Лифшиц 1925, с. 14). Підкреслювано, що тоді боротьбу вели не з алкоголізмом, а з його наслідками. Відповідними були ілюстрації, які зображували дії поліції у пивних чи функціонування витверезників. При цьому у підписі додатково

рекомендацій – як гігієнічні процедури, спорт і здорове харчування – з'являється заохочення дивитися кіно на свіжому повітрі.

Автори також розміщували інформацію щодо бюджету родини та можливості кориснішого використання коштів, витрачених на алкоголь (Я.Б. 1925, с. 13). Враховуючи нещодавно пережитий населенням країни голод, демонстрація кількості їжі, яку можна купити за ті ж самі гроші (див. мал. 22), повинна була, на думку авторів, подіяти на свідомість чи підсвідомість людей та зменшити бажання витратити кошти на спиртні напої.

За тим же принципом повинна була діяти й більш загальна інформація



Мал. 18.



Мал. 19.

зазначали, що царський трон «тримається» на горілці (див. мал. 25-26) (Лифшиц 1925, с. 15; Каплан 1926, с. 18).

Головним «помічником» у справі «споювання» населення в Російській імперії визначалася церква. Враховуючи активну антицерковну пропаганду, яка велася в 1920-х роках, сюжети про зв'язок церкви з ширенням алкоголізму серед населення з'являлися на сторінках журналу досить часто (див. мал. 27- 28) (Лифшиц 1925, с. 15; Ямб 1926, с. 21). Стили, які використовували під час ілюстрування статей, віршів чи оповідань, були різні: від реалізму до карикатури. Останню, враховуючи намагання радянської влади негативно налаштувати населення до церкви, застосовували найбільше.

Антинепманівська пропаганда з'являлася опосередковано в текстах. Її не так відкрито здійснювали, як дві попередні. В текстах апелювали до того, що тільки тверезий робітник чи селянин повністю підтримує радянську владу і притримується її політики. Натомість зазначено, що для «притуплення масової пильності, масової

свідомості та волі» (Лифшиц 1925, с. 15) непмани (а головним чином при цьому говорили про «кулаків» і торгівців, буржуазію) споювали населення. Подібну інформацію передавали і за допомогою ілюстрацій (див. мал. 29) (ANON., 1926, с. 12).

Таким чином, проблема пияцтва вочевидь залишалася нагальною й після встановлення радянської влади. Більшовики продовжили впровадження ще Миколою II «сухий закон» та час від часу зверталися до антиалкогольної тематики в своїх агітаційних матеріалах. Але в обхід закону ширилося самогоніваріння, боротьба з яким була безуспішною. Вирішити проблему лише шляхом заборони не вдавалося, а бюджет не мав однієї зі статей доходу. Тож вже на початку 1920-х років відбувається поступова відмова від «сухого закону». В той же час, із середини 1920-х років, після остаточної відміни заборони продажу алкоголю,



Мал. 20.

активізували просвітницьку діяльність, залучивши до неї медиків. Редакція нового науково-популярного журналу Народного комісаріату охорони здоров'я УСРР «Шлях до здоров'я» значну увагу приділяла питанню боротьби з алкоголізмом. Враховуючи, що журнал орієнтувався на широку публіку, його сторінки прикрашала низка ілюстрацій. Підготовлені вони були в основному художниками-карикатуристами. Зображення, які розміщували на



Мал. 21.



Мал. 22.

сторінках журналу, ілюстрували описане в статтях, або ж вводили додаткові елементи, які не з'являлися в тексті, але пов'язувалися зі змістом, тим самим інформаційно доповнюючи статтю.

Для протидії ширенню пияцтва показували негативний вплив алкоголю на організм, викривали існуючі міфи щодо його позитивної дії на людину, підкреслювали роль пияцтва у поширенні туберкульозу і венеричних захворювань, негативний вплив на дітей. Ілюстрували також різні види девіантної поведінки людей, що знаходилися під впливом алкогольного сп'яніння: від зображення долі дітей алкоголіків, зокрема дитячої проституції, і до проституції в цілому, хуліганства та злочинності. Окремо звертали увагу на сімейні проблеми та фінансові негаразди, викликані пияцтвом.

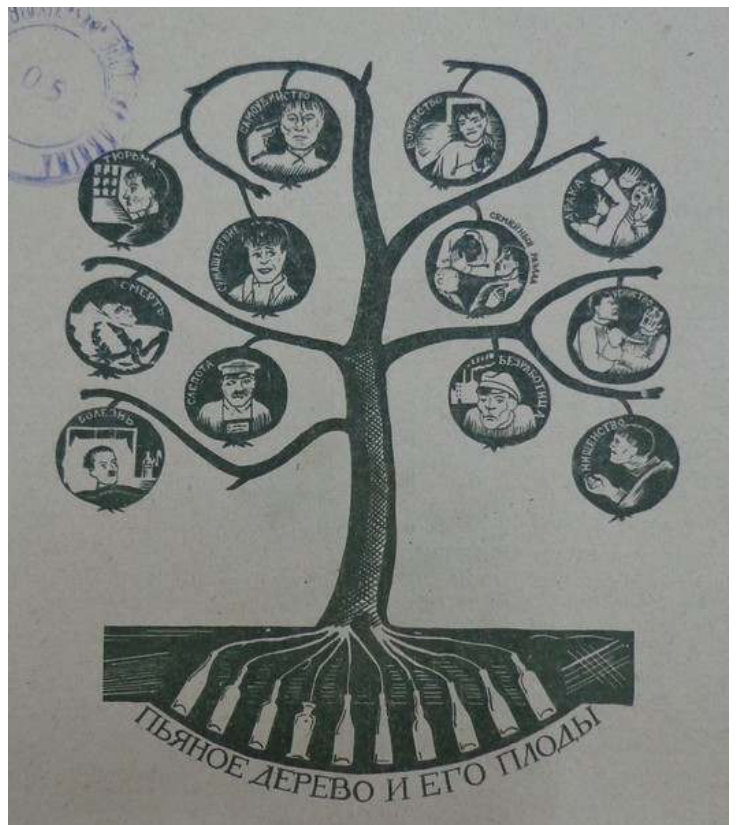
Проте на сторінках журналу не тільки створювали негативний образ п'яниць, але й пропонували шляхи подолання цього «соціального захворювання». Зокрема, популяризували діяльність робітничих клубів, літніх клубів-садів, хат-читальнень, кіно, театрів, чайних; закликали до ведення здорового способу життя, зайняття фізкультурою. Намагаючись простимулювати відмову від вживання алкоголю, подавали інформацію про можливості кориснішого використання коштів.

Паралельно з протидією ширенню алкоголізму, радянська влада намагалася вирішити ще й політичні задачі. Зокрема, більшовики використовували цю тематику для дискредитації діяльності царського уряду, та дореволюційного ладу як такого, в межах антирелігійної кампанії, для формування негативного образу «непманів».

Ілюстративний матеріал відіграв важливу роль у проведенні антиалкогольної агітаційної та пропагандистської кампанії 1920-х років. А його розміщення на сторінках медичного журналу, який видавав державний орган, мало забезпечувати краще сприйняття інформації та більшу довіру до неї населення.



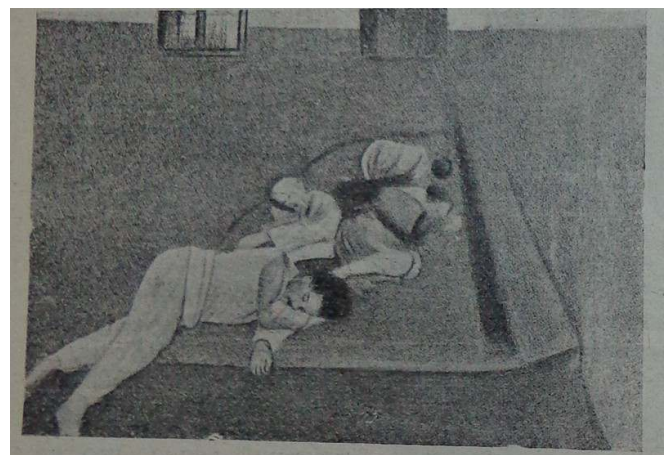
Мал. 23.



Мал. 24.



Мал. 25.



Мал. 26.



Мал. 27.



Мал. 28.



Мал. 29.

Список джерел та літератури

- ANON., 1925, Наши цели и задачи, *Путь к здоровью*, 1, 1-2.
- ANON., 1926, Один из опаснейших союзов пролетариата с буржуазией (иллюстрация), *Путь к здоровью*, 2, 12.
- ANON., 1927, День отдыха и «День отдыха»...(рисунки), *Путь к здоровью*, 5, 25.
- ANON., 1928, Пьяный быт. Из записок сестры социальной помощи, *Путь к здоровью*, 2, 18.
- АКСЕНОВ, В.Б., 2011, «Сухой закон» 1914 года: от придворной интриги до революции, *Российская история*, 4, 126-139.
- АНДРЕЙКАНИЧ, А.І., 2012, *Антологія українського плаката першої третини ХХ століття*. Косів: Видавничий дім «Довбуш».
- БАРХАТОВА, Е. В., 2005, *Русский конструктивизм 1920–1930-х годов*. Москва: Контакт-Культура.
- БОЙЦОВ, М.А., 2010, Что такое потестарная имагология? У: Бойцов М.А. & Успенский Ф.Б., ред., *Власть и образ. Очерки потестарной имагологии*. Санкт-Петербург: Алетейя, 5-37.
- БРЫЗГАЛИН, Е., 1929, С горя... (фото), *Путь к здоровью*, 3, обложка.
- ВЕНГЕРОВ, В., 1925, Клуб и пивная, *Путь к здоровью*, 2, 28-31.
- ГАБИНОВ, Л.А., 1926, Алкоголизм и производительность труда, *Путь к здоровью*, 11, 20.
- ГАРТМАН, Г., 1927, Проституция и пьянство, *Путь к здоровью*, 8-9, 11-12.
- ГЛЕЗЕР, М.А., 1926, Пиво и пивная, *Путь к здоровью*, 1, 15-16.
- ЖДАНОВ, В.А., 1927, Алкоголь и душевное здоровье, *Путь к здоровью*, 1, 13-14.
- ЖЕЛЕЗНЫЙ, Н., 1928, Моя жизнь, *Путь к здоровью*, 11, 9-10.
- ЗАГОРЕЛЬСКИЙ, К., 1926, Ленка Соловей, *Путь к здоровью*, 10, 26-27.
- ЗАГОРЕЛЬСКИЙ, К., 1927, Кто виноват? *Путь к здоровью*, 3, 22-23.
- Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (ЗУ УСРР), 1922, 14, 231.
- Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (ЗУ УСРР), 1923, 1, 25.
- Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (ЗУ УСРР), 1923, 4, 119-131, 138

- Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (ЗУ УСРР), 1923, 7, 240.
- Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України (ЗУ УСРР), 1923, 8, 265.
- ЗИАН, М., 1927, Беспросветное пьянство – источник хулиганства, *Путь к здоровью*, 5, 19.
- ИГНАТЮК, Д., 1926, Алкоголь и религия, *Путь к здоровью*, 4, 17-18.
- КАПЛАН, Л., 1926, На борьбу с самогоном, *Путь к здоровью*, 1, 18.
- КАТКОВ, Н.Ф., 1977, *Агитационно-пропагандистская работа большевиков в войсках и тылу белогвардейцев в период 1918 – 1920 гг.* Ленинград: Изд-во Лен. ун-та.
- КУРУКИН, И. & НИКУЛИНА, Е., 2005, «Государево кабацкое дело»: Очерки питейной полиики и традиций в России. Москва: АСТ: ЛЮКС.
- ЛИВШИЦ, Я.И., 1925, Пролетарская болезнь – туберкулез, *Путь к здоровью*, 1925, 1, 6.
- ЛИФШИЦ, Г. И., 1925, Пьянство и культура, *Путь к здоровью*, 2, 14-16.
- ЛИФШИЦ, Я., 1926, Не греет, *Путь к здоровью*, 9, 14.
- ЛИФШИЦ, Я., 1928, О питании маленьких детей, *Путь к здоровью*, 3, 29-32.
- НАРСКИЙ, И.В. и др., ред., 2008, *Очевидная история. Проблемы визуальной истории России XX столетия.* Челябинск: Каменный пояс.
- НЕСМЕЛОВ, Ф.Я., 1928, Народная чайная, *Путь к здоровью*, 11, 6-7.
- ПАШКОВ, Е.В., 2010, Антиалкогольная кампания в России в годы Первой мировой войны, *Вопросы истории*, 10, 80-93.
- ПЛАГГЕНБОРГ, Ш., 2000, *Революция и культура. Культурные ориентиры в период между Октябрьской революцией и эпохой сталинизма.* Санкт-Петербург: Журнал «Нева».
- ПЛОТИЧЕР, А., 1929, Дети алкоголиков, *За трезвость*, 4, 6-7.
- ПОСОХОВ, С.И., 2014, *Этические проблемы исторической имагологии.* У: Журба, О.І. та ін., ред., *Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Професійна етика історика у міждисциплінарному просторі.* Дніпропетровськ: ЛІРА, 115-131.
- ТОЛСТОЙ, В., ред., 2002, *Агитмассовое искусство Советской России: Материалы и документы: Агитпоезда и агитпароходы. Передвижной театр. Политический плакат. 1918–1932.* Т.1-2. Москва: Искусство.
- ФРИДКИН, Б., 1926, «Тоже «экскурсия...» (рисунок), *Путь к здоровью*, 6, 21.
- ФУРМАНОВ, А., 1925, Детская проституция и беспризорность, *Путь к здоровью*, 2, 26-28.
- ШАЛАЕВА, Н.В., 2012, Социокультурные задачи советской власти и политический плакат периода гражданской войны, *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, 5(19) в 2-х ч., 1, 209-214.
- Я.Б., 1925, О вреде спиртных напитков, *Путь к здоровью*, 2, 12-13.
- ЯКОВ, Б., 1926, Пивная ночь, *Путь к здоровью*, 7-8, 6-7.
- ЯКОВЕНКО, В., 1926, Под пьяную руку, *Путь к здоровью*, 7-8, 10.
- ЯМБ, 1926, Тридцать три несчастья, *Путь к здоровью*, 12, 21.

References

- AKSENOV, V.B., 2011, «Suxoj zakon» 1914 goda: ot pridvornoj intrigi do revolyucii ["Dry Law" of the 1914: from court intrigue to revolution], *Rossijskaya istoriya*, 4, 126-139.
- ANDREIKANICH, A.I., 2012, *Antolohiia ukrainskoho plakata pershoi tretyny XX stolittia [The anthology of the Ukrainian poster of the first third of the 20th century]*. Kosiv: Vydavnychiy dim «Dovbush».
- ANON., 1925, Nashi celi i zadachi [Our goals and tasks], *Put' k zdorov'yu*, 1, 1-2.

- ANON., 1926, *Odin iz opasnejshix soyuzov proletariata s burzhuaziej* [One of the most dangerous alliance of the proletariat and the bourgeoisie] (image), *Put' k zdorov'yu*, 2, 12.
- ANON., 1927, *Den' otдыхa i «Den' otдыхa»...*[The Rest day and “The Rest day”...](image), *Put' k zdorov'yu*, 5, 25.
- ANON., 1928, *P'yanyj byt. Iz zapisok sestry social'noj pomoshhi* [Drunk life. From the notes of a sister of social assistance], *Put' k zdorov'yu*, 2, 18.
- BARXATOVA, E. V., 2005, *Russkij konstruktivizm 1920–1930 godov* [Russian constructivism of the 1920-1930's.]. Moscow: Kontakt-Kul'tura.
- BOJCOV, M.A., 2010, *Что takoe potestarnaya imagologiya?* [What is potestas imagology?] In: Bojcov M.A. & Uspenskij F.B, ed., *Vlast' i obraz. Ocherki potestarnoj imagologii*. St. Petersburg: Aletejya, 5-37.
- BRYZGALIN, E., 1929, *S gorya...* [In the grief...] (foto), *Put' k zdorov'yu*, 3, title page.
- FRIDKIN, B., 1926, *«Tozhe «ekskursiya...»* [Also the “excursion...”] (image), *Put' k zdorov'yu*, 6, 21.
- FURMANOV, A., 1925, *Detskaya prostituciya i besprizornost'* [Child prostitution and homelessness], *Put' k zdorov'yu*, 2, 26-28.
- GABINOV, L.A., 1926, *Alkogolizm i proizvoditel'nost' truda* [Alcoholism and labor productivity], *Put' k zdorov'yu*, 11, 20.
- GARTMAN, G., 1927, *Prostituciya i p'yanstvo* [Prostitution and drunkenness], *Put' k zdorov'yu*, 8-9, 11-12.
- GLEZER, M.A., 1926, *Pivo i pivnaya* [The beer and the pub], *Put' k zdorov'yu*, 1, 15-16.
- IGNATYUK, D., 1926, *Alkogol' i religiya* [Alcohol and religion], *Put' k zdorov'yu*, 4, 17-18.
- KAPLAN, L., 1926, *Na bor'bu s samogonom* [Let's go fight with hooch], *Put' k zdorov'yu*, 1, 18.
- KATKOV, N.F., 1977, *Agitacionno-propagandistskaya rabota bol'shevikov v vojskax i tylu belogvardejcev v period 1918 – 1920* [The agitation and propaganda of the Bolsheviks in the troops and the rear of the White Guardsmen in the period 1918 - 1920]. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta.
- KURUKIN, I. & NIKULINA, E., 2005, *«Gosudarevo kabackoe delo»: Ocherki pitejnoj poliiki i tradicij v Rossii* [“Tsar's tavern business”: Essays on Drinking Policy and Traditions in Russia]. Moscow: AST: LYKS.
- LIFSHIC, G. I., 1925, *P'yanstvo i kul'tura* [Drunkenness and Culture], *Put' k zdorov'yu*, 2, 14-16.
- LIFSHIC, Ya., 1926, *Ne greet* [Do not warm up], *Put' k zdorov'yu*, 9, 14.
- LIFSHIC, Ya., 1928, *O pitanii malen'kix detej* [About the nutrition of a young children], *Put' k zdorov'yu*, 3, 29-32.
- LIVSHIC, Ya.I., 1925, *Proletarskaya bolezni – tuberkulez* [Tuberculosis is a disease of the proletariat], *Put' k zdorov'yu*, 1925, 1, 6.
- NARSKIJ, I.V. et al., ed., 2008, *Oche-vidnaya istoriya. Problemy vizual'noj istorii Rossii XX stoletiya.* [An obvious history. Problems of visual history of Russia of the 20th century.] Chelyabinsk: Kamennyj poyas.
- NESMELOV, F.Ya., 1928, *Narodnaya chajnaya* [The People's Tea House], *Put' k zdorov'yu*, 11, 6-7.
- PASHKOV, E.V., 2010, *Antialkogol'naya kampaniya v Rossii v gody Pervoj mirovoj vojny* [Anti-alcohol campaign in Russia during the First World War], *Voprosy istorii*, 10, 80-93.
- PLAGGENBORG, St., 2000, *Revoljuciya i kul'tura. Kul'turnye orientiry v period mezhdu Oktyabr'skoj revolyuciej i epoxoj stalinizma* [Revolution and culture. Cultural landmarks in the period between the October Revolution and the era of Stalinism]. St. Petersburg: Zhurnal «Neva».
- PLOTICHER, A., 1929, *Deti alkogolikov* [Children of alcoholics], *Za trezvost'*, 4, 6-7.
- POSOXOV, S.I., 2014, *Eticheskie problemy istoricheskoy imagologii* [Ethical problems of the historic imagology]. In: Zhurba O.I. et al., ed., *Istoriografichni ta dzhereloznavchi problemy istorii Ukrainy. Profesiina etyka istoryka u mizhdystsyplinarnomu prostori*. Dnipropetrovsk: LIRA, 115-131.

- SHALAEVA, N.V., 2012, Sociokul'turnye zadachi sovetskoj vlasti i politicheskij plakat perioda grazhdanskoj vojny [Social and cultural tasks of the Soviet government and political poster of the Civil War period], *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*, 5(19) in 2 part, 1, 209-214.
- TOLSTOJ, V., ed., 2002, *Agitmassovoe iskusstvo Sovetskoj Rossii: Materialy i dokumenty: Agitpoezda i agitparoxody. Peredvizhnoj teatr. Politicheskij plakat. 1918–1932. [Agitmass art of Soviet Russia: Materials and documents: Agitation trains and agitation vehicles. Mobile theater. Political poster. 1918-1932]* Vol.1-2. Moskow: Iskusstvo.
- VENGEROV, V., 1925, Klub i pivnaya [The club and the pub], *Put' k zdorov'yu*, 2, 28-31.
- YA.B., 1925, O vrede spirtnyx napitkov [About the harm of the alcohol drinks], *Put' k zdorov'yu*, 2, 12-13.
- YAKOV, B., 1926, Pivnaya noch' [Beer night], *Put' k zdorov'yu*, 7-8, 6-7.
- YAKOVENKO, V., 1926, Pod p'yanuyu ruku [Under the drunken hand], *Put' k zdorov'yu*, 7-8, 10.
- YAMB, 1926, Tridcat' tri neschast'ya [The thirty-three misfortunes], *Put' k zdorov'yu*, 12, 21.
- ZAGOREL'SKIY, K., 1926, Lion'ka Solovej [Lion'ka The Nightingale], *Put' k zdorov'yu*, 10, 26-27.
- ZAGOREL'SKIY, K., 1927, Kto vinovat? [Who is in fault?] *Put' k zdorov'yu*, 3, 22-23.
- Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy (ZU USRR) [Collection of laws and regulations of the workers' and peasants' government of Ukraine], 1922, 14, 231.
- Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy (ZU USRR) [Collection of laws and regulations of the workers' and peasants' government of Ukraine], 1923, 1, 25.
- Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy (ZU USRR) [Collection of laws and regulations of the workers' and peasants' government of Ukraine], 1923, 4, 119-131, 138.
- Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy (ZU USRR) [Collection of laws and regulations of the workers' and peasants' government of Ukraine], 1923, 7, 240.
- Zbirnyk uzakonen i rozporiadzhen robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy (ZU USRR) [Collection of laws and regulations of the workers' and peasants' government of Ukraine], 1923, 8, 265.
- ZHDANOV, V.A., 1927, Alkogol' i dushevnoe zdorov'e [Alcohol and emotional health], *Put' k zdorov'yu*, 1, 13-14.
- ZHELEZNYI, N., 1928, Moya zhizn' [My life], *Put' k zdorov'yu*, 11, 9-10.
- ZIAN, M., 1927, Besprosvetnoe p'yanstvo – istochnik xuliganstva [Heavy drunkenness is the source of the hooliganism], *Put' k zdorov'yu*, 5, 19.

«П'яне дерево»: ілюстрації української радянської медичної періодики як засіб боротьби з алкоголізмом у 1920-х роках

Алкоголізм залишався однією з нагальних проблем УСРР в 1920-х роках. У статті автор аналізує діяльність більшовиків, спрямовану на вирішення цієї соціальної проблеми за допомогою ілюстративного матеріалу медичної періодики. З'ясовано, що після скасування «сухого закону» радянська влада активізувала агітаційно-пропагандистську діяльність. До неї активно були залучені медики. Антиалкогольній тематиці присвячено низку текстів і зображень у науково-популярному медичному журналі «Шлях до здоров'я». Для протидії ширенню пияцтва вони показували вплив алкоголю на організм, викривали існуючі міфи щодо його позитивної дії на людину, підкреслювали роль зловживання алкоголем у поширенні туберкульозу і венеричних захворювань, демонстрували наслідки для дітей. Ілюстрували також різні види девіантної поведінки людей, що перебували під впливом алкогольного сп'яніння: від зображення долі дітей алкоголіків, зокрема дитячої проституції, до проституції в цілому, хуліганства та злочинності. Окрема увага була звернена на сімейні проблеми та фінансові негаразди, викликані пияцтвом. Автор

встановив, що на сторінках журналу не тільки формувався негативний образ п'яниць, але й пропагувалися шляхи подолання цього «соціального захворювання». Зокрема, популяризувалася діяльність робітничих клубів, літніх клубів-садів, хат-читальнень, кіно, театрів, чайних; містилися заклики до здорового способу життя, зайняття фізкультурою. В той же час радянська влада використовувала антиалкогольну кампанію для досягнення інших політичних цілей, зокрема для критики діяльності царського уряду, та дореволюційного ладу як такого, а також для сформування негативного образу «непманів» та під час проведення антирелігійної агітації.

Ключові слова: антиалкогольна кампанія, радянська влада, УСРР, 1920 ті роки, журнальна графіка, медична періодика.

Ірина Адамська, канд. іст. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

Iryna Adamska, PhD, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Received: 03-09-2017

Advance Access Published: December, 2017

[